Черковно-училищнитѣ работи въ Чепеларе отъ заселването на селото до 1873 година.

Отъ В. Дѣчовъ.

Съдържание. — Какво е било прѣди 200 години мѣстото, дѣто сега е селото Чепеларе. — Първитѣ заселенци — християни — Животътъ имъ между помацитѣ.— Вѣроизповѣдни обряди.— Калинъ Кехая.— Намножаване и засилване на християнитѣ.— Размирни врѣмена.— Синапови нападения. – Караибраимъ Бюлюкбашия въ Рупчсоъ.— Първитѣ свещеници въ Рупчосъ.— Градене църкната Св. Атанасъ въ 1834 — 5 година.— Свещеници при нея.— Градене църквата „Св. Богородица“ прѣзъ 1860—65 година.— Велю и Хаджи Радко.— Освѣщаването ѝ прѣзъ 1867 година.— Богуслужение въ нея — Грамотность въ Чепеларе до 1835 год.— Училището до 1873 г.— Училището при „Св. Богородица“.— Учители до 1873 година — Митрополитъ Панаретъ по Родопскитѣ села. — Туряне новъ редъ въ черквитѣ и училищата.

Село Чепеларе е разположено въ една долина, твърдѣ красива въ Срѣднитѣ Родопи[1]). Тая долина прѣди двѣста години е била много по-красива, защото селото не е сѫществувало, та горитѣ не сѫ били тъй разредени, както сега. Стръмнинитѣ, които отъ всички страни заобикалятъ Чепеларската долина, особено сtowевѣрнитѣ, тогава не сѫ били оголени и по тѣхъ не сѫ се забѣлѣзвали урви и сипеи. Гѫсти, непроходими борови гори сѫ покривали тия стръмнини; бистри студени извори сѫ бликали отъ всичкитѣ падини и сладкопойни птички сѫ хвъркали по връховетѣ и клонетѣ на кичеститѣ борики. По-голѣмата часть отъ равнината тоже е била покрита съ буйни, зелени гори, по срѣдата на които сѫ клокочали водитѣ на „Голѣмата“ и „Сивковската“ рѣки. Само тукъ тамъ се виждали отворени мѣста — полянки, покрити съ буйна, сочна трѣва. По тия полянки, на страничнитѣ сѣдловини и голитѣ картоли — пасбища лѣтѣ сѫ пѫпляли многобройни юрушки овце стада и стотини глави едъръ добитъкъ (говеда и коне). Блѣенето на овцетѣ, лаянето на кучетата, хармоничнитѣ звукове на звънцитѣ, скрибуцането на мандритѣ и монотонно-плачевното пѣене на юрушкитѣ моми и момци — всичко това се е сливало въ чуденъ балкански концертъ, който е въодушевлявалъ и възхищавалъ всички живи твари, обитающи прѣкрасната долина. Но тукъ е имало животъ и веселие само прѣзъ лѣтото. Прѣзъ зимата Чепеларската долина е *замирала*. Въ нея и околнитѣ бърда и чуки цѣли шесть мѣсеци се не чували ни звънци, ни блѣене на овце, ни кучешко лаене, ни човѣшки гласове. Дълбоки снѣгове обсипвали и покривали всички зелени мѣста. Никакви растения се не виждали, освѣнъ високитѣ ели и борики, които, като допотопни гиганти, високо стърчели надъ снѣжната покривка, но и тѣ

[1]) Вижъ описанието на Чепеларе въ „Родопски Напрѣдъкъ“ год. II. книга 4 — 1904 година.

побѣлявали като стогодишни старци. Въ долината владѣела мъртвешка тишина, защото бурите и снѣжнитѣ виелици по високитѣ върхове не произвеждали отзвукъ въ замръзналата долина. Не се чувало и виенето на вълцитѣ, защото и звѣроветѣ бѣгали въ по-топли мѣста. Обаче съ настжпването на пролѣтьта животътъ въ долината изново се възобновявалъ.

Такава е била Чепеларската долина до прѣди 200 години. Сега всичко се е измѣнило, освѣнъ естественото положение на мѣстата. Тукъ нѣма вече ни юрушки мандри и стада, нито пъкъ едноврѣмешнитѣ вѣковни, непроходими гори. Едритѣ и горди високи борики и ели, които нѣкога сж расли по политѣ на бърдата и сж ограждали въ форма на вѣнци зеленитѣ полянки, сега сж замѣнени съ кекави овощни дървета, които пакъ прѣдаватъ на долината красота, но не вече такава, каквато е била прѣди двѣста години. Нѣкогашнитѣ малки, но чудесно хубави полянки, въ течение на два вѣка се разширили за смѣтка на горитѣ и се прѣобърнали отъ човѣшкия трудъ на градини и ливади. По тѣхъ и по край брѣговетѣ на рѣкитѣ се не виждатъ вече ели и борики, а широколистни разклонени върби. Едноврѣмешнитѣ вѣковни, гжсти гори по стръмнинитѣ сега сж проредени и раздѣлени на малки кжсове, които отдалечъ се гледатъ като малки момски китки, наквасени въ пръстени блюда. Въ падинитѣ, дѣто нѣкога сж текли въ изобилие буйни, бистри като сълзи води, сега се забѣлѣзватъ само мочури (блата) и чучурчета съ вода дебела, колкото една връвь. На мѣстото, дѣто нѣкога едвамъ сж се виждали десетина юрушки колиби, покрити съ цѣпени дъски, днесъ се бѣлѣятъ стотини двуетажни варосани кжщи, покрити съ каменни плочи; а на мейданьтъ прѣдъ кжщитѣ, дѣто прѣди двѣста години сж се *поскали* (пощѣли) старитѣ юрукини, сега всѣки праздниченъ день се вие гиздаво хоро отъ Чепеларскитѣ моми и момци. Връзъ основитѣ на старитѣ дървени юрушки мандри сега се издига великолепна училищна сграда, съ кула по срѣдата, отъ дѣто камбанния гласъ свиква младото Чепеларско поколение на учение. Дѣто пъкъ нѣкога юруцитѣ си затваряли телцитѣ, тамъ е въздигната дружествена сграда съ читалня, театраленъ салонъ и пр. И всичката тая промѣна е станала въ течение на 200 години! Наистина, такъвъ периодъ отъ врѣме не е малъкъ, за да се промѣни Чепеларската долина; но като се земе прѣдъ видъ, какво е било управлението въ Родопитѣ прѣзъ послѣднитѣ двѣстотини години и при какви мжчни условия е живѣло населението, неможемъ да се не очудимъ на българската прѣдприемчивость и устойчивость!

Да се измѣстятъ юруцитѣ отъ Чепеларската долина и околнитѣ планини; да се настанятъ тукъ на постоянно мѣстожителство множество български християни и да се въздигне Чепеларе до тая културна висота, на каквато го виждаме днесъ,

главнитѣ виновници сѫ двама злочести, но опорити българи християне, по име *Марчю* и *Вълко* — *Бѣлю*. Послѣднитѣ сѫ основателитѣ на селото, и тѣмъ Чепеларци длъжатъ за усвояването и оставянето въ наслѣдство едноврѣмешнитѣ юрушки планински пасбища и гори. На Марча и Бѣля се длъжи и запазването на християнската вѣра въ Чепеларе. Ако не бѣха тѣ, може би, селото пакъ щѣше да сѫществува; но не тъй, както сега, а както сѫществуватъ чисто помашкитѣ села Чюкуръ-кьой и Богутево. Джамиитѣ съ минаретата на тѣхъ щѣха да бѫдатъ, може би, единственитѣ културни паметници въ Чепеларското красиво поселище.

Какъ се е заселило Чепеларе и кога сѫ изкупени юрушкитѣ земи, ония читатели знаятъ, които сѫ чели „Родопски напрѣдъкъ" (год. I кн. 1 и 2). Първитѣ поселенци се натъкмили на отдѣлни далечни мѣста. Бѣлю си засвоилъ една юрушка колиба въ сегашната „Бѣлюска" махала; Мирчю си съградилъ нова колиба въ сегашната „Мирчовска" махала, а 13-тѣ помашки сѣмейства, които дошли отъ с. Забърдо (Чюкуръ-кьой), се поселили въ политѣ на „Хайдъръ бей яйлеси" край рѣката, назападъ отъ сегашната „Сивковска" махала. Разстоянието между Бѣлювото и Марчовото жилища е било около единъ километъръ, а между Бѣлювото жилище и помашкитѣ кѫщи-колиби $1^1/_2$ километра. Марчовата колиба била еднакво далечъ и отъ Бѣлювата и отъ помашкитѣ колиби. Вълко-Бѣлю, като дошълъ при юруцитѣ, водилъ съ себе си и жена си, а Марчо билъ самичъкъ, защото жена му и дѣцата му били изклани или потурчени въ Черешово. Отъ кѫдѣ Марчо си е зелъ втора жена християнка, точно се незнае. Но че той повторно се оженилъ, това неподлежи на съмнение, защото въ Чепеларе му се родили други синове и дъщери. Сегашнитѣ Чепеларски родове — Бѣлювци и Марчовци, водятъ потеклото си отъ Бѣля и Марча. Кѫщитѣ на Бѣлювитѣ и Марчовитѣ потомци сѫ наредени около старитѣ жилища на прадѣдитѣ имъ, а нивитѣ, ливадитѣ и градинитѣ имъ сѫ раздѣлени по права низходяща линия отъ Марча и Бѣля. Дѣлбата на недвижимитѣ имоти съ синоритѣ (прѣдѣлитѣ) имъ най-добрѣ доказватъ, какъ сѫ се разклонявали двѣтѣ стари родословни дървета. Това разклоняване и умножаване не е вървѣло правилно и еднакво въ двата рода. Бѣлювиятъ родъ по-бърже се е плодилъ отъ Марчовия. За слабото размножаване на Марчовия родъ, освѣнъ необяснимитѣ естествени причини, се притурила и изкуствена прѣчка.

Слѣдъ смъртьта на Марча единиятъ му синъ се потурчилъ отъ любовь къмъ една мома, помакиня. За той Марчовъ синъ се е запазилъ спомень въ *худутнамето* за планината „Арсланъ бей яйлеси" („Калфеница"). Тоя документъ носи дата 1756 г. Между другото

тамъ се споменватъ и имената: „Калинъ кехая, Раю чорбаджи, терзи Куртю, Сивенъ и *Марчоолу Мустафа*“.

Третиятъ християнинъ заселенецъ въ Чепеларе е билъ родомъ отъ с. Райково и се наричалъ Стайко. Послѣдниятъ изпърво билъ слуга и овчарь у Бѣля и Марча, но по късно, когато била купена втората часть отъ планината „Хаджиица“, Стайко си довелъ жена отъ Райково и се заселилъ въ сегашната „Долна“ махала близо до църквата „св. Атанасъ“. Сегашнитѣ родове Куртювци—Самаржийци водятъ потеклото си отъ Стайка. Въ новото село изпърво се настанили три християнски сѣмейства и 13 мохамедански. Въ течение на 40—50 години и еднитѣ и другитѣ се плодили и намножавали, ала мохамеданитѣ по численость надминавали шесть пѫти християнитѣ. До 1756 година мохамедани се наброявали около 240, а християни около 40—45 души.

По фотографията на Крумъ Савовъ.

Типъ на Срѣдно-Родопска кѫща отъ по ново врѣме.

молитвенъ домъ, но били лишени и отъ всичко друго, което е потрѣбно за извършване християнско свещенодѣйствие. Недѣленъ день и на други голѣми праздници, които се опрѣдѣляли по догадки и на особни ржбоше—календари, християнитѣ се събирали скришомъ въ нѣкоя кжща и тамъ, прѣдъ запалена свѣщица, се молили Богу. Умрѣлитѣ погребвали безъ опѣване, ала надъ гробоветѣ имъ поставяли каменни кръстове въ знакъ, че починалитѣ сж християни. Дѣцата се кръщавали отъ бабитѣ или поканенитѣ калмани (кръстници). Обрядътъ на кръщението се е извършвалъ тъй: бабата или калманата ще стопли въ единъ котелъ вода и ще я налѣе въ едно вѣдро или другъ сждъ. Въ водата ще тури нѣколко стръка босилекъ или друго благоуханно растение. Слѣдъ това ще земе на ржцѣ съблѣченото дѣтенце, ще го потопи три пжти въ водата, ще го прѣкръсти на челото и гърдитѣ и ще отправи къмъ Бога слѣднитѣ думи: *„Госпудю, курбанъ ти колимъ и ти са молемъ. Сува дѣте буганче (поганче) са роди, християнче стана. Кукутка*[1]*) са руди, планина да стане. Бивъ юмъ са руди, юмъ да му дойде. Здраве да бере, домъ да вбере. Камень да фати, сребро да стане. На младусъ да играе, на старусъ да трае. Иванъ, Георги, Стоянъ гу карщавамъ и прѣмѣна му давамъ*[1]). До като се извършвалъ обрядътъ на кръщението, майката-лехуса стояла на колѣна въ леглото и си закривала очитѣ съ ржцѣтѣ. Слѣдъ свършването на обрядътъ, бабата или калманата поднасяла дѣтето на майката, залюлявала го три пжти, прѣди да ѝ го даде, и изговаряла думитѣ: *„бугѝнче*[2]*) ми даде, христенче гу вращамъ, Госпудь и света Бугуродица да го чуватъ и бранятъ утъ буганци (поганци) вещици и морни булесичици“*[3]).—Прѣзъ ония врѣмена, когато въ никое Рупчоско село нѣмало ни черкви, ни свещеници, ни Св. Таинства (причастие и нафура), Чепеларскитѣ християни пакъ се причастявали и то ето какъ: нѣкоя стара баба, която е била вдовица най-рано отъ петь години, сипвала въ една паница вино или медъ (ако нѣмало вино), туряла въ виното или медътъ босилекъ, *прикадала го* съ тамянъ или борова смола, правила кръсть надъ паницата и слѣдъ това съ една дървена лъжичка *комкувала* всички. За умиращитѣ се пазила въ едно пахурче сжщинска комка, освѣтена може би прѣди 10-на години и случайно оставена отъ нѣкой странствующъ одърпанъ свещеникъ калугеръ. Казахме, че тогава, т. е прѣди 100—200 години, никждѣ въ Рупчосъ не е имало черкви и свещеници. Сегисъ тогисъ прѣзъ 2—3 и повече години Пловдивската Митрополия и Бачковския мънастирь, пращали по селата нѣкой по-безстрашенъ свещеникъ-калугеръ да обихожда християнитѣ въ Рупчосъ и то подъ прѣдлогъ, че проси милостиня. Когато

---

[1]) Покойната ми баба Мария, която умрѣ прѣди 8 години на 83 год. възрасть, казваше още, че при кръщаването калманата *мавнувала* на челото мжжкитѣ отрочета съ смола или катранъ, а женскитѣ съ лой или восъкъ. На баба ми това разправяла майка ѝ и баба ѝ.

такъвъ свещеникъ попадалъ въ Чепеларе, всички християни се събирали при него: едному да кръсти дѣтето, другиго да причасти, а трети да вѣнчае и пр. Всичко това е ставало скришомъ, за да се не научатъ мохамеданитѣ. Опѣването на мъртвитѣ, които били умрѣли отдавна, ставало не на гробищата, а въ кжщи. Роднинитѣ на умрѣлия донасяли пръсть отъ гробътъ му и я слагали прѣдъ свещеникътъ. Послѣдниятъ опѣвалъ пръстьта и послѣ я връщали и посипвали на гробътъ. Страхътъ отъ потурчване до толкова се билъ вкоренилъ у Чепеларскитѣ християни, че тѣ даже несмѣяли да се прѣкръстятъ вънъ отъ кжщи, за да не забѣлѣжатъ това мохамеданитѣ. Мрътвитѣ погребвали нощѣ и то мълкомъ, а надгробнитѣ каменни кръстове забучвали дълбоко въ земята и ги покривали съ трѣва.

Така сж прѣкарвали животътъ си въ вѣроизповѣдно отношение Чепеларскитѣ християни до 1756 година. Отъ тукъ насетнѣ страхътъ отъ потурчване поизчезналъ, защото Пловдивската митрополия се снабдила съ писменно позволение отъ турската власть, да може свободно да изпраща въ Рупчосъ духовни лица по вѣроизповѣдни работи. Духовникътъ, който се изпращалъ по Рупчоскитѣ села, трѣбвало да носи открито писмо пълномощно отъ митрополията. Безъ такъвъ документъ турското правителство не отговаряло за сигурностьта и животътъ на духовникътъ. Слѣдъ тая наредба въ Чепеларе по-често вели да дохождатъ свещеници, които ободрявали християнитѣ. Освѣнъ това въ 1756 година Чепеларското християнско население се умножило още съ едно сѣмейство, което слѣдъ заселването си обнадеждило християнитѣ и поставило въ респектъ Чепеларскитѣ мохамедани. Единъ състоятеленъ и пъргавъ бътгаринъ, родомъ отъ с. Райково (Ахж-челебийска кааза), именуемъ Калинъ кехая, лѣтѣ докарвалъ стадата си на паша въ околноститѣ на Чепеларе. Като спохождалъ често новото село, аресало му се и пожелалъ да се засели въ него. Тъкмо въ това врѣме юрущитѣ продавали планината „Калфеница“ (Арсланъ яйлжгж). Калинъ кехая, синъ му Раю, терзи Куртю, Сивенъ, *Марчоолу Мустафа* и другитѣ помаци купили планината и я раздѣлили на 58 части. Калинъ кехая и синъ му Раю вели три части. Слѣдъ това Калинъ кехая се прѣселилъ въ Чепеларе и си съградилъ кжща въ сегашната „Долна махала“. Калинъ кехайовото сѣмейство се състояло отъ него, жена му, синоветѣ му Раю и Мурджо и отъ дъщери. Калинъ кехая довелъ още и 10—15 души слуги, слугини, овчари и говедари, всички християни. Новиятъ заселенецъ се ползувалъ съ голѣмо влияние между Скеченскитѣ, Гюмюрджинскитѣ и Ахжчелебийскитѣ беюве и аги. Синъ му Раю сжщо „ималъ голѣмъ ихтибаръ“, защото още отъ младъ почналъ да търгува съ овце, вълна, тютюнь и пр. Раю нѣколко пжти ходилъ и въ Цариградъ по търговия. Тамъ той се запозналъ и сприя-

телилъ съ мнозина турци-голѣмци. Но „на Рая било писано младъ и лефтеръ да загине (умрѣ) въ Гюмюрджюнско равно поле“. — Калинъ кехайовъ наслѣдникъ останалъ Раювия братъ Мурджю, който по-късно се прочулъ на всѣкждѣ, защото се удостоилъ съ високо царско благоволение.[1])

Когато Калинъ кехая си съградилъ кжща и се настанилъ въ нея, поканилъ всички християни на угощение и веселба, а на помацитѣ раздалъ 300 оки сирене и 100 оки месо. При започването на гощавката Калинъ кехая съгледалъ, че не всички възрастни мжже и жени се кръстятъ правилно и че дѣцата до 15 годишна възрасть прѣзъ врѣме на кръстенето си чоплили носоветѣ и си гризали ноктетѣ

Калинъ кехая се намръщилъ и запиталъ:

— Оти са ни корстите, дѣца? Ни знаите ли да са корстите?

— Тѣ знаятъ да са корстетъ, рекла една стара жена, ала хми ни даваме да са корстетъ прѣдъ *чузди людье* и *турце.*

— На всѣкадѣ и упрешъ врють трѣбува да са корстите, казалъ Калинъ кехая. Който са ни корсти, той ни е христенинъ.

На другия день слѣдъ гощавката Калинъ кехая отворилъ пълнитѣ съ покжщнина сандъци, разровилъ дрехитѣ и извадилъ отъ тѣхъ иконки, свѣщи, тамянъ, просфори, мощи отъ светии и други черковни вѣщи. Сетнѣ внесълъ тия вѣщи въ кьошка (гостоприемната стая) и почналъ да ги лѣпи и реди по стѣнитѣ и рафтоветѣ.

— Какво правишъ, Калине? уплашено попитала Калинкехаица, като видѣла „украсената“ стая. Ни знаишъ ли, чи тува има турце, та ще да видятъ сичко?

— Дá има турце, спокойно отговорилъ Калинъ кехая. *Мене утъ турце ни е страхъ.* Аку *даржи* на нѣкафъ турчинъ, дá дойде въ *параклишесъ*“. Когато параклисътъ билъ готовъ, Калинъ кехая заржчалъ на християнитѣ да дохождатъ у него за *комкане*, кръщаване и вѣнчаване. А на праздници всички трѣбвало да дохождатъ въ „параклишетъ“ на молитва. Християнитѣ отъ другитѣ махали отначало се страхували да ходятъ явно въ Калинъ-кехайовата „чьорква“, ала малко по-малко свикнали на новия „черковенъ редъ“. Прѣзъ това врѣме и странствующи калугери по-често дохождали или минавали прѣзъ селото. Калугеритѣ били отъ Бачковския и Светогорскитѣ мънастири. Тѣ ходили по просия, но сжщеврѣменно удовлетворявали и духовнитѣ нужди на християнитѣ въ забутанитѣ Родопски краища. Въ Калинъ-кехайовия молитвенъ домъ потомцитѣ на Бѣля и Марча сж учили молитвитѣ „Отче нашь“, „Дарю небесни“ и символътъ на вѣрата и то, разбира се, на гръцки язикъ. Тукъ и бабитѣ се научили по другъ начинъ да кръщаватъ отрочетата. Кръстителната молитва „Господи, курбанъ ти колемъ и ти са молемъ“ била замѣстена съ „Крещаютъ се

[1]) За Мурджю вижъ „Родопски напрѣдъкъ“ год. II кн. III—904 г.

рабъ Божи"*) и пр. Но Калинъ кехая се незадоволилъ само съ „параклишетъ", а искалъ нѣкакъ по-демонстративно да докаже ка мохамеданитѣ, че въ Чепеларе има християни и че последнитѣ се не боятъ вече отъ потурчване. Единъ празниченъ день Калинъ кехая попиталъ нѣкои по-стари християни, нѣма ли нѣкакви стари черковища въ околноститѣ на селото и ако има, правятъ ли тамъ курбанъ. Запитанитѣ лица отговорили, че има такива, но не колятъ курбанъ. Имало една могила между сегашната Марчовска и Сивковска махали отъ десния брѣгъ на рѣката, която нѣкога юруцитѣ наричали „агиусъ Атанасъ тепе" или „Атанасъ баири". Друга могила, находяща се въ „Хайдаръ беи яйлжси", се наричала „Хазретъ Али тепеси". Трето мѣсто била една малка равнина, колкото единъ харманъ, находяща се въ политѣ на сжщата планина и близо до Калинъ кехайовата кжща, се казвала „Клисе ери". На двѣтѣ могилки имало развалени зидове, а всрѣдъ равнинката стърчали нѣколко стари борики. Калинъ кехая, като научилъ това, намислилъ да устрои жертвоприношения на тия свети мѣста. На 19 юлий той отишълъ на мандрата си и заповѣдалъ на единъ мандражия да подкваси повечко млѣко, да подсири прѣсно (яхлж) сирене и да земе отъ *йоза* единъ мжжки по подвитъ бравъ. Всичко това трѣбвало да се занесе на 20 юлий на „Хазретъ Али тепеси". Вечерьта, като се върналъ въ село, Калинъ кехая поржчалъ на всички християнски сѣмейства да сторятъ клинове (млинове) и на другия день, св. пр. Илия, да се намѣрятъ всички християни на могилата, дѣто щѣло да има курбанъ. Речено и изпълнено. На 20 юлий всички Чепеларски християни се намѣрили на „Хазретъ Али тепеси". Около могилата горѣли огньове и на тѣхъ били поставени мѣдни котли, въ които врѣли гостби. На полянката до могилата седѣли на колело мжже, жени и дѣца, а всрѣдъ колелото единъ Калинъ кехайовъ овчарь свирилъ съ гайда. Когато ястето било готово, по заповѣдь на Калинъ кехая всички станали и се покачили на могилката, свалили си шапкитѣ, прѣкръстили се и запалили свѣщи по камънитѣ. Калинъ кехая изрекълъ нѣкаква молитва по гръцки и прикадилъ съ тамянъ, поставенъ на плочица, всички богомолци. Слѣдъ освѣщаването по тоя начинъ съборения параклисъ „Свети Илия", християнитѣ изново седнали на поляната, *наломили* хлѣбъ и сирене и почнали да ядатъ и се веселятъ. Веселбата била придружена съ хоро, провикване и гърмене съ пищови. Надвечерь, когато нашитѣ раи почнали да се разотиватъ и слизатъ въ селото, единъ помакъ, съ бѣла чалма на главата, който оралъ на около и отъ далечъ наблюдавалъ, що се върши на могилата и полянката, прѣсрѣщналъ Калинъ кехая и му казалъ:

*) Въ Калинъ-кехайовиятъ параклисъ Чепеларскитѣ християни удовлетворявали духовнитѣ си нужди до 1835 год., т. е. до съграждането черквата св. Атанасъ.

— Брей, Калинъ кехая, какво правихте на барчинана? *Юди ли фатахте, или бѣсове фирихте?*

— На Господя са молехме и мухабетъ правихме, отговорилъ хладнокръвно Калинъ кехая.

— Аллахъ е единъ и той ни прави кабулъ да му са вдига *дуво* съ сарахушлукъ и пукутъ (гърмежи).

— Сакава ни е вѣра-са, рекълъ Калинъ кехая.

— Аллахъ е единъ и една вѣра трѣбува да има въ село-су.

— Пу свѣтосъ има седемдесе и седемь вѣри, и тѣ врютъ са прийоти отъ Господя.

— Аллахъ знае, той (тъй) ли е, ала ѐ ти казувамъ, Калинъ кехае, още едношь да ни правите саковъ *делиликъ* на „Хазретъ Али тепеси"!

— Дугодина пакъ ще мислимъ какво да правимъ, кавалъ Калинъ кехая и се раздѣлилъ съ помакътъ.

На слѣдующата година на лѣтния св. Атанасъ Чепеларскитѣ християни освѣтили по сѫщия начинъ и могилата, която се намира между „Сивковската" и „Марчовската" махали. И тамъ християнитѣ се молили и „*ломили* за душитѣ", но несмѣели да играятъ хоро и гърмятъ, защото ги било страхъ да не стрѣлятъ въ тѣхъ помацитѣ, чиито кѫщи били разположени срѣщу могилата. На равнинката съ голѣмитѣ борики, като по-близка до Калинъ-кехайовата кѫща, християнитѣ се молили и колили курбанъ на зименъ св. Атанасъ и на други празднични дни. По-кѫсно на сѫщото мѣсто била съградена църквата „св. Атанасъ". Слѣдъ нейното съграждане и освѣтяване, могилата срѣщу помашката махала била изоставена и отъ тогава насамъ тамъ никой не ходи да се моли, нито пъкъ курбанъ се коли на лѣтни св. Атанасъ. По-кѫсно, слѣдъ изкупването планината „Боклуджа",[1]) Чепеларскитѣ християни почвали да колятъ курбанъ и правятъ водосвѣтъ (повечето пѫти безъ свещеникъ) и на изворътъ, който се намира въ политѣ на сѫщата планина, дѣто сѫ били юрушкитѣ воденици, топавици и сувати (кърмилища)[2]). Веселбитѣ устроявали на близката равнина-сѣдловина. Около изворътъ и на сѣдловината не е имало стари черковища, но знае се, че и юруцитѣ отъ порано тамъ правили курбанъ. Християнитѣ, като измѣстили юруцитѣ отъ планината, замѣстили ги и въ жертвоприношенията. Мохамеданскиятъ „Курбанъ гюню" билъ замѣненъ съ християнския праздникъ „Св. Духъ" (петдесетницата)[3]). Вѣроятно, двата праздника се съвпаднали въ единъ день, когато юруцитѣ

---

[1]) Тая планина е купена отъ юруци, на които зимнитѣ жилища се намирали въ Гюмюрджинското село „Боклу-кьой".

[2]) Тамъ имало и една мандра (глед. запискитѣ на Св. М. Караджовъ).

[3]) Помацитѣ зели участие въ изкупването на планината, ала оставили свободно християнитѣ да правятъ жертвоприношения на изворътъ, защото тѣ въ сѫщото врѣме правили курбанъ на джамията нареченъ „Прѣдойски курбанъ", „Сютъ курбанѫ".

за винаги напуснали планината, изворътъ и воденицитѣ. Тъй сж се съвпаднали и езическитѣ праздници „Коледа“ и „Суроваки“ съ християнскитѣ — „Рождество Христово“ и „Св. Василий Велики — Обрѣзание Господне“.

* * *

Слѣдъ заселването на Калинъ кехая, Чепеларскитѣ малобройни християни се поокопитили, поразмърдали и насърдчили и то само въ вѣроизповѣдно отношение. Страхътъ отъ потурчване понамалялъ у тѣхъ, та захванали по-свободно да изпълняватъ религиознитѣ си задължения. Но въ всичко друго християнитѣ си били подтиснатата рая. Селскитѣ работи се обсжждали и нареждели прѣдъ джамията дѣто стотина помашки гърла заглушавали нѣколкото християнски гласа. Наистина, Калинъ кехая съ своята твърдость, заможность и влияние понатисналъ помацитѣ, но все пакъ той се считалъ за *рая*. Фактически селски властелинъ-заповѣдникъ въ онова врѣме билъ Камбуръ Имамъ Исмаилъ ефенди, тоже прѣселенецъ, но порано дошълъ въ Чепеларе отъ Калинъ кехая. Камбуръ Имамъ Исмаилъ ефенди изпърво се сприятелилъ съ Калинъ кехая и живѣлъ добрѣ съ него, но като разбралъ, че има работа съ единъ упоритъ българинъ, развалилъ »достлукътъ«.

За щастие, Камбуръ Имамъ скоро умрѣлъ, и християнитѣ се поуспокоили. По това врѣме Калинъ кехайовиятъ синъ »Раю Чорбаджи« купилъ въ Цариградъ юрушкитѣ планини »Коджабашица« и »Тарица,« сега наречени »Мурджовското«. Като станала извѣстна покупката, Чепеларскитѣ мохамедани поискали и тѣ да се намѣсятъ на планинитѣ, т. е. и тѣ да зематъ нѣколко части. Но Калинъ кехая и синъ му Раю сполучили да отблъснатъ прѣтенциитѣ на помацитѣ. Това е било първата побѣда на християнитѣ надъ помацитѣ. Но за да не стане отпослѣ пакъ въпросъ за изкупване части отъ тия планини и за да се умножатъ и засилятъ християнитѣ, Калинъ кехая и синоветѣ му Раю и Мурджо измислили какво трѣбва да правятъ за въ бждеще. Казахме, че Калинъ кехая билъ отъ с. Райково, дѣто имилъ много роднини; освѣнъ това той ималъ много овчари, слуги и слугини. На тия свои роднини и служители Калинъ кехая и синъ му Мурджо[2]) подарили земи и ги настанили за

[1]) Раю, както казахме по горѣ, умрѣлъ нежененъ слѣдъ купуването на планинитѣ.

[2]) Калинъ кехая и Мурджо подарили земи на слѣднитѣ заселенци: Георги Чакора, родомъ отъ Устово, Калинъ кехайовъ внукъ; Атан. Панчератъ, отъ Кабаачъ (Еридерска кааза); Георги Димирятъ отъ Райково, Калинъ кехайовъ овчаръ; Голомѣховци отъ Чакманово, Мурджови кумци; Гергинъ отъ Дерекьой, Мурджовъ зетъ.

Новитѣ заселенци си съградили кжщи въ политѣ на планината „Коджабашица“ По-кжсно дошълъ отъ Давудьово Никола Караджа. Той си купилъ мѣсто въ сжщата махала отъ Мурджовата дъщеря, Х. Златилова сестра.

винаги въ Чепеларе. Освѣнъ подаренитѣ земи на роднини и овчари, Калинъ кехая или Мурджо (не се знае кой) продалъ за нищожна цѣна една часть отъ планината »Татарица« на Бѣлювци [3]). Едноврѣменно съ настаняването на Калинъ кехайовитѣ роднини и овчари на подаренитѣ имъ земи отъ Калинъ кехайовото село (Райково) дошълъ и другъ прѣселенецъ, който се казвалъ Георги Сивковски. Послѣдниятъ се заселилъ въ сегашната »Сивковска« махала, на мѣсто подарено нему отъ терзи Куртю. Сивковскиятъ родъ отпослѣ е игралъ важна роль въ Чепеларскитѣ обществени, поминъчни и вѣроизповѣдни — училищни работи. Около кжщата на Калинъ кехая се заселили Златювци, Курювци, Пичюрци, Добриковци—всички дошли отъ Райково, Устово и Левочово. Новитѣ прѣселенци, които били по-събудени отъ Бѣлювитѣ и Марчови потомци, засилили „християнията“ не само въ вѣроизповѣдно отношение, ами и въ поминъчно. До дохождането на Райковци и Устовци, Чепеларскитѣ християни прѣкарвали въ долината затворенъ животъ. Тѣ сѣкли горитѣ за пожари, орали и копали опожаренитѣ мѣста, развъждали по малко овце и едъръ добитъкъ и съ това се поминвали „криво-лѣво“. Кжщитѣ си сами строили, дрехитѣ (особно женскитѣ) сами си шили, па и зидарството и шивачеството имъ било грубо, просто. Нуждата заставяла християнитѣ да бждатъ и дърводѣлци, и зидари, и шивачи, макаръ че не били такива по професия. Може би само „терзи“ Куртю е билъ сжщински занаятчия—шивачъ. Новитѣ прѣселци не били толкова „прости“, колкото завареннтѣ съжители. Измежду тѣхъ имало и търговци и изкусни занаятчии (шивачи, зидари, дограмаджии, рибари и пр.). Тѣ, прѣди да се заселятъ въ Чепеларе, упражнявали занятията си въ островъ Ташосъ, Дедеагачско, Енидженско, Драмско и по други мѣста. Значи, тѣ по-рано не живѣли затворено, а се скитали и „виждали свѣтъ“. Когато тия занаятчии се натъкмили въ новото село, разбрали, че не могатъ да се поминватъ само съ сѣчене пожари и сѣяне ечимикъ, а трѣбва „да ходятъ пакъ по курбетъ“. И устроили тѣ »прочутитѣ« терзийски, дюлгерски и др. »тайфи«. Устабашиитѣ на тия тайфи, по силата на положението имъ, станали и ржководители на селскитѣ работи. Зимно врѣме занаятчиитѣ работѣли въ Ташосъ, Фера, Драма, Ксанти и Гюмюрджиня, а лѣтѣ се прибирали въ селото при сѣмействаѣа си съ пълни кесии пари.

Едноврѣменно съ развиването на занаятчийството размножавало се и овцевъдството. Нѣколцина Калинъ кехайови овчари и други прѣселенци, по примѣрътъ на стариятъ кехая, напълнили планинитѣ съ аговски и свои овце, отъ които добивали печалби и поминъкъ десятки сѣмейства [1]). Вълната отъ

[3]) Продадената на Бѣлювитѣ наслѣдници часть отъ „Татарица“ е ивицата край „Голѣмата“ рѣка, (Върбокътъ и „Смаилъ башовото“).

[1]) За овцевъдството въ Срѣднитѣ Родопи вижъ „Родопски напрѣдъкъ“ гл. 1 кн. 1, 2 и 2.

овцетѣ зимали Чепеларски и Ахжчелебийски шивачи, които я правили на аби и шили отъ тѣхъ дрехи по поржчка и за продань. Прѣзъ врѣмето на Калинъ кехайовото и Мурджовото живѣене Чепеларскитѣ християни до толкова се усилили въ умствено и поминъчно отношение, че затикали много назадъ помацитѣ, при всичко че послѣднитѣ били мнозинство при това и господствующъ елементъ въ страната. Помацитѣ се не размърдали, не усвоили никакъвъ занаятъ, не искали да »видятъ другъ свѣтъ« или съ други думи казано, тѣ си останали *затворени* въ Чепеларската долина. Тая затвореность продължава и до днесъ. Но и на бързия християнски напрѣдъкъ се турила врѣменна прѣграда.

Въ края на 18-то столѣтие настжпило усилно врѣме за всичкитѣ християни на Балканския полуостровъ. Централната турска власть се разслабила, разнебитила. Яничаритѣ сваляли, качвали и убивали султанитѣ. Въ областитѣ пъкъ Пазвантовци, Али Тепеделеновци, Трестенеклиевци, Хаджиаговци и др. деребеюве вилнѣели и се борили по между си за власть и слава. Въ Родопитѣ по села и друмища се появили многобройни разбойнически чети, наречени *крджалии*, *даалии* и *хайти*, които обирали, горили и колили мирното население. Сношенията между градове и села се прѣкжснали. Християнитѣ се изплашили и бързали да се защищаватъ и криятъ отъ налѣтѣлата ги опасность. Прѣзъ това размирно и страховито врѣме Чепеларскитѣ християни прѣстанали да отиватъ вънъ въ странство по печалби. Постоянно застрашавани и нѣколко пжти вечъ нападани и ограбвани отъ Синановитѣ хайти, тѣ не смѣели даже да се отдалечатъ отъ кжщитѣ си. Овце не блѣели вече по планинитѣ; звънцитѣ млъкнали, гайдитѣ занѣмѣли и мандритѣ запустѣли. Въ селото настанала страшна нѣмотия и то еднакво и за християни, и за помаци, защото хайтитѣ, когато нападали и обирали селата, не правили разлика, кои сж християнски и кои мохамедански. Отъ страхъ и гладъ людетѣ затъпѣли, оглупѣли, а нѣкои и обезумѣли. Въ това страшно врѣме само нѣколцина Чепеларци[1]) мислили, какъ да се отбрани селото, дѣ да се скрие населението и съ какво да се нахрани. Всички други жители се прѣобърнали на безразсждна, зашеметена и безмълвна тълпа, на която, ако се кажело: »Бѣгай!« ще бѣга; »крий се!« ще се крие; »хвърли се въ огъньтъ!« ще се хвърли. И тия ужасни сътресения сж се продължили тъкмо 8 години! Казахме, че прѣзъ врѣме на размирицитѣ страдали и християни, и мохамедани, ала страданията на първитѣ били по-тежки, по-мжчителни, защото тѣ били лишени и отъ една потрѣба, която неможела съ нищо друго да се замѣни. Липсата на духовни наставници измжчвала душитѣ и съвѣститѣ на християни-

---

[1]) Дели Софта, Сюлейманъ билюкъ баши, Старъ Муса, Старъ Радко и младия още Мурджовъ внукъ Калинъ, Шерко и др. По-кжсно и Кара Ибраимъ.

нитѣ. Тѣхъ нѣмало, кой да насърдьи, утѣши и успокои поне въ послѣднитѣ часове на животътъ. Болнитѣ и умиращитѣ нѣмало кой да причасти; умрѣлитѣ нѣмало кой да опѣе; роденитѣ по цѣли години стояли некръстени, а сгоденитѣ старѣели, защото нѣмало кой да ги вѣнчае! Та и кой ли свещеникъ би се рѣшилъ въ тия размирни врѣмена да обикаля селата, за да извършва това, което било най-нужно за християнитѣ! Стари хора сме слушали да казнатъ, че когато Синапци нападнали Чепеларе и събаряли защитителната кула на Старъ Радка, въ съсѣдната кѫща нѣколко бабички оплаквали едно мъртво дѣте, което било украсено съ босилекъ и други цвѣтя. Единъ разбойникъ влѣзълъ въ кѫщата и като видѣлъ, какво правятъ бабитѣ, хваналъ за кракътъ мрътвото дѣте и го изхвърлилъ вънъ на купището, а цвѣтята забучилъ на чалмата си. Синапьтъ видѣлъ, когато падналъ трупътъ на купището, и извикалъ: *„Дели башь, дели ишлеръ япаръ. Юрюинъ аркадашларъ! Бурда келль куле япаджаисъ“* [1]).

Но и страданията имали край. Единъ смѣлъ и енергиченъ Чепеларски помакъ, който наскоро се билъ върналъ отъ войската, сполучилъ да изгони хайтитѣ и то не само отъ околноститѣ на Чепеларе, но и отъ цѣлия Рупчосъ Тоя отъ послѣ прочулъ се помакъ се казвалъ Кара Ибраимъ[2]). И християни, и мохамедани си поотдъхнали и се поуспокоили, и то, за щастие, много по-рано, отъ колкото другитѣ християни на Балканския полуостровъ. Въ Рупчосъ настанала относителна свобода, защото Кара Ибраимъ, който се разправялъ съ хайтитѣ, билъ назначенъ отъ турското правителство за заповѣдникъ и билюкъ башия въ тоя край. Това станало въ 1799 година.

(*Слѣдва*).
